

Hvordan ser den ideelle skandinaviske handelshøyskole ut i år 2000?

Den skandinaviske handelshøyskole

I går, I dag, I morgen

Af Carl J. Norstrøm

Resumé

De første handelshøyskoler i Skandinavia ble etablert i begynnelsen av dette århundrede. Etter en relativt forsiktig vekst til å begynne med, har både antall institusjoner og studenter steget sterkt. En kan derfor med en viss rett si at handelshøyskolene har vært en suksess. Enhver institusjon må imidlertid være villig til å ta sin stilling opp til debatt. Formålet med denne artikkelen er å diskutere sterke og svake sider ved dagens skandinaviske handelshøyskoler og å komme med forslag til forbedringer.

Innledning

Redaktøren har gitt meg tittelen «Hvordan ser den ideelle skandinaviske handelshøyskole ut i år 2000?» Nå mener jeg at de skandinaviske handelshøyskolene er rimelig vellykkede. Jeg har derfor valgt ikke å beskrive en ideell institusjon, men å diskutere sterke og svake sider med dagens institusjoner og å komme med forslag til forbedringer.

Det er mange likhetstrekk mellom handelshøyskolene i Skandinavia. Når det gjelder studiets struktur skiller imidlertid Danmark seg noe ut ved å ha en tre-årig HA og en fem-årig Cand.merc.-utdanning, mens Sverige, Finland og Norge har en fire-årig siviløkonom-utdanning. For en-

kelthets skyld vil jeg referere til alle disse studiene som siviløkonom-studier.

Gamle og nye utfordringer

Den overordnede målsetting for en handelshøyskole bør være å bidra til verdiskapningen i samfunnet ved å utdanne gode fagfolk og ledere, høyt kvalifiserte forskere, og å frembringe forskningsresultater av nasjonal og internasjonal betydning. For å oppnå dette mål er det viktig å ha en insitamentstruktur som bidrar til at den vitenskapelige stab blir så produktiv som mulig innen forskning, undervisning og kunnskapsformidling.

Samfunn og næringsliv står i dag foran raskere forandringer enn noen gang tidligere. Det er derfor enda viktigere enn før at det eksisterer gode kontakter mellom handelshøyskolene på den ene siden og næringslivet og samfunnet på den andre. Ideelt sett bør handelshøyskolene være i forkant av utviklingen, slik at de kan være en støtte for næringslivet i omstillingsprosessene.

En av de nye utfordringer for næringslivet er den økte grad av internasjonalisering. Fremtidens siviløkonomer vil i større grad enn hva tilfellet er i dag arbeide internasjonalt og endog globalt. Dette har skjedd i forhold til Europa og USA, og er i ferd med å utvikle seg i forhold til andre verdensdeler, som f.eks. Asia.

Utviklingen innen informasjonsteknologien har medført helt andre arbeidsbetingelser for næringslivet enn for få år tilbake og vil i fremtiden få enda større betydning. Internasjonaliseringen og den nye informasjonsteknologien forsterker hverandre slik at den samlede virkning blir desto større.

Det er etter min mening viktig at studiene bidrar til å høyne de fremtidige lederes etiske holdning og samfunnsmoral. Målsettingen må være at siviløkonomene bidrar til å skape varige verdier gjennom solid arbeidsinnsats innen etablerte foretak eller som entreprenører i nye. En høy samfunnsmoral er særlig viktig i forbindelse med økologi og naturvern. Selv om det ennå er betydelig usikkerhet om konsekvensene av vårt levesett på miljø og fremtidig ressurstilgang, er faresignalene så pass klare at vi i utdannelsen må gi de fremtidige siviløkonomer et visst grunnlag til å forstå disse problemene.

De stadig raskere forandringer i næringslivets arbeidsbetingelser gjør det ønskelig å satse sterkere på etter- og videreutdanning. I tillegg til den økte kompetansen dette vil medføre, vil slik satsing bety mye for en tettere forbindelse mellom handelshøyskolene og næringslivet til gagn for begge parter.

Siviløkonomstudiets innhold og struktur

Innen visse universitetsstudier er oppbygningen slik at studentene studerer et fag av gangen. Et samfunnsvitenskapelig cand.-mag.-studium i Norge kan f.eks. gjennomføres ved at en først studerer sosiologi, så historie og deretter samfunnsøkonomi. Fordelen ved denne strukturen er at den åpner for mange kombinasjoner av fag. Viktige ulemper er manglende integrasjon mellom de enkelte fag og at en i studiet av hvert enkelt fag hver gang må starte på nytt. En kan ikke forutsette noen forkunnskaper i fag X ved studiet av fag Y på grunn av at bare en brøkdel for studentene har tatt fag X når de starter på fag Y.

I et siviløkonomstudium er en relativt omfattende kjerne av kunnskaper i metodefag, bedriftsøkonomi og samfunnsøkonomi felles for alle studenter. Dette gjør det mulig å lage en logisk faglig rekkefølge for dette stoffet hvor de forskjellige elementer bygger på hverandre. Ved Norges Handelshøyskole strekker undervisningen i denne kjernen seg over 3 år og utgjør omtrent 70% av total studietid i disse årene. Den resterende tiden i disse 3 årene brukes til to valgfag. Det fjerde året av siviløkonomstudiet brukes til faglig fordypning innen bedriftsøkonomi og/eller samfunnsøkonomi hvor det også legges vekt på bruk av kunnskaper på mer konkrete problemstillinger. Mange andre handelshøyskoler i Skandinavia har en tilsvarende oppbygging av studiet. Etter min mening er strukturen meget god. Den gir progresjon og dybde i studiet av hovedfagene bedriftsøkonomi og samfunnsøkonomi samtidig som det åpnes for betydelig valgfrihet når det gjelder valgfag og faglig spesialisering.

Innholdet i siviløkonomstudiet synes å være relativt likt innen de skandinaviske land såvel som i land det er naturlig å sammenligne oss med. I store trekk mener jeg at sammensetningen av fag er rimelig god. Før jeg kommer med forslag til enkelte forbedringer vil jeg peke på visse langsiktige trekk i utviklingen innenfor våre fagområder. I femtiårene var bedriftsøkonomien et relativt enhetlig fag med sterk tilknytning til det vi i dag vil kalle elementer mikroøkonomi. I løpet av de følgende decennier skjedde det en sterkere spaltning av faget i delfag som f.eks. finans, markedsføring, organisasjon og regnskap. Samtidig skjedde det en tilknytning av hvert delfag

til forskjellige basisdisipliner, som f.eks. finans til økonomi og marked til psykologi og sosiologi. Denne oppdeling av bedriftsøkonomien er tydelig også i dag. Men samtidig går det en trend i motsatt retning med integrasjon mellom forskjellige fag. Forskere innen økonomi bruker f.eks. økonomiske modeller til å forklare den indre organisering av den enkelte bedrift, og forskere innen administrasjon og foretaksstrategi er aktive innen næringsøkonomi. Dette faglige samarbeid på tvers av tradisjonelle faggrensener har allerede ført til spennende forskningsresultater og vil etterhvert også slå sterkere igjennom i undervisningen. Det er en utvikling som absolutt bør støttes.

Et av de mest slående trekk ved utviklingen i det siste tiår ved skandinaviske handelshøyskoler som ellers i verden er en kraftig vekst i studentutvekslingen. Ved Norges Handelshøyskole har vi f.eks. utveksling med mer enn 60 utenlandske institusjoner og omtrent 40 % av våre siviløkonomstudenter tilbringer nå et semester eller mer i utlandet som del av sitt studium. Et tilsvarende antall utenlandske studenter studerer hos oss. En forutsetning for en vellykket studentutveksling er naturligvis et godt undervisningstilbud i språk. Etter mitt skjønn vil disse utvekslingsstudentene få opplevelser og kunnskaper som gir et godt grunnlag for en internasjonal karriere med spennende utfordringer. Den store veksten i utvekslingsstudenter bidrar således til å møte et viktig behov hos næringslivet.

Ut fra de nye faglige utfordringer bør det skje en styrkning av undervisningen innen informasjonsbehandling, slik at studentene får muligheter til å utnytte de

enestående mulighetene utviklingen i informasjonsteknologien gir. Samtidig må det ved institusjonen skje investeringer i infrastruktur samt opplæring og motivering av stab. I fremtiden vil derfor studentene ikke bare møte informasjonsfaget i IT-undervisningen, men mye mer ved at IT integreres i andre fag.

Jeg har i avsnittet om gamle og nye utfordringer pekt på en del områder hvor undervisningen bør styrkes. Dette gjelder f.eks. økologi og naturvern. Det bør videre trolig skje en viss opprioritering av real-økonomiske emner som produksjon. Entreprenørskap bør styrkes i et hvert fall innen en spesialiseringsretning. Her er det viktig å skape holdninger. Det samme gjelder for etikk og samfunnsmoral.

Det ligger betydelige muligheter til forbedringer ved den pedagogiske siden av undervisningen. Dessverre skjer fremdeles mye av undervisningen i form av kateforelesninger for store grupper av studenter. Dette er et studieopplegg hvor studentene relativt passivt tilegner seg det foreleseren sier og som ikke virker motivende for egen innsats. Det er sterkt ønskelig å endre på dette, men begrensede økonomiske rammer gjør det vanskelig.

Andre studier

De fleste handelshøyskolene har andre studier i tillegg til siviløkonomstudiet, og forskjellene mellom institusjonene er her relativt stor. Handelshøyskolen i København har f.eks. lenge hatt språkstudier som strekker seg over mange år og med et stort antall studenter. Samme institusjon har etablert flere utdannelser som kombinerer studier i økonomisk-administrative fag med et tungt innslag av et annet fag.

Forskerutdanningen ved handelshøyskolene har i løpet av de siste tiår gått gjennom en betydelig utvikling fra en europeisk tradisjon med en stor avhandling uten veiledning til et kursbasert studieprogram og en doktoravhandling skrevet under veiledning. Dette har medført en betydelig økning i antall doktorgrader. Etter min mening er denne nye strukturen betydelig bedre enn den gamle. Den har imidlertid medført at den tyngste fasen i en forskerkarriere har forskjøvet seg fra utarbeidelsen av doktorgraden til fasen etter doktorgraden hvor forskeren skal publisere sine arbeider i internasjonalt anerkjente tidsskrifter. Kvaliteten av forskerutdanningen er naturligvis av stor betydning da det er her de fremtidige handelshøyskoler blir skapt. Internasjonalt samarbeid er et viktig hjelpemiddel for å oppnå høy kvalitet. Her er det fortsatt gevinster i økt samarbeid innen Norden. En viss andel av rekruttene bør imidlertid få sin forskerutdanning utenfor Norden. Dette sikrer større faglig bredde i staben.

En stor utfordring for handelshøyskolene i tiden som kommer er å skape et godt tilbud innen etter- og videreutdanning for sine kandidater. Dette er ingen ny tanke. I første nummer av de norske siviløkonomers tidsskrift *BEDRIFTSØKONOMEN* skrev en således i 1939:

«I og med at handelsdiplomeksamen er avlagt er man ikke ferdig med sin utdanning. Med den rivende utvikling på det forretningsmessige område må man alltid sørge for å følge med, og det gjør man lettest ved å holde kontakten med skolen vedlike.»

Det har i hele perioden etter 1939 skjedd slik faglig etter- eller videreutdanning i alle de skandinaviske land. I de senere år har imidlertid etterspørselen rettet seg mot stadig tyngre og mer langvarige tilbud. Hovedutfordringen i dag er etter mitt syn å tilby spesialiserte studier på Master-nivå innen bedriftsøkonomiske funksjonsområder for siviløkonomer (og andre med tilsvarende utdanning) med praksis fra vedkommende område. Disse studiene kan være på heltid. Det vil imidlertid trolig være et større behov for studier som er lagt opp slik at deltagerne kan studere ved siden av sitt arbeid. En utbygging av etter- og videreutdanningen er også et viktig bidrag til vår tredje oppgave, formidling av kunnskap til næringsliv og samfunn.

Forskning

Det er et hovedmål for enhver vitenskapelig institusjon å bidra til forskningen innen de relevante fag. En kan grovt dele inn forskningen i grunnforskning og anvendt forskning. Formålet med grunnforskning er å komme frem til resultater som er mest mulig alumennyldige. Et godt og aktivt grunnforskningsmiljø gir fordeler på en rekke områder. Det er gjennom å delta aktivt i grunnforskningen at miljøet blir faglig oppdatert, dels ved de kunnskaper de enkelte forskere tilegner seg gjennom grunnforskning og dels ved overføringen av kunnskap fra disse til andre medlemmer i staben. Et aktivt grunnforskningsmiljø bidrar på denne måten til å høyne kvaliteten av undervisningen. På en tilsvarende måte er et godt grunnforskningsmiljø en nødvendig forutsetning for høyverdig anvendt forskning og utredningsarbeid. God grunnforskning bidrar videre

til den faglige prestisje og gir institusjonen tilgang til de fremste faglige nettverk.

Den anvendte eller næringsrettede forskning bidrar ofte til verdiskapningen i det nasjonale samfunn på en mer direkte måte enn grunnforskningen gjør. Den anvendte forskning bidrar til å gjøre undervisningen mer interessant ved å knytte den til aktuelle problemer. En tredje positiv konsekvens er en tettere kontakt mellom handelshøyskole og næringsliv og offentlig forvaltning.

Det eksisterer et spennende og komplisert samspill mellom grunnforskning og anvendt forskning. Som nevnt ovenfor er et godt grunnforskningsmiljø en forutsetning for høyverdig anvendt forskning. På den annen side kan relevant anvendt forskning lede til idéer og problemstillinger som kan virke fornyende på grunnforskningen. Det er således muligheter til et fruktbart samvirke mellom grunnforskning og anvendt forskning, og integrasjon mellom disse typer forskning tar sikte på å realisere denne gevinsten. Samtidig må en erkjenne at det kan være et konkurranseforhold mellom grunnforskning og anvendt forskning når det gjelder den enkelte forskers tid og oppmerksomhet. En ensidig satsing på anvendt næringsrettet forskning vil kunne lede til at grunnforskningen forsømmes, noe som på sikt vil svekke den anvendte forskning. Institusjonene bør derfor bestrebe seg etter å opprettholde en rimelig balanse mellom grunnforskning og anvendt, næringsrettet forskning.

For å lykkes i målsettingen om å bidra til grunnforskningen, må forskningen ved den enkelte handelshøyskole til en viss grad konsentreres til de områder en har en

sterk posisjon. Samtidig må den enkelte institusjon av hensyn til undervisningen holde et forsvarlig nivå innen alle de vesentlige områder innen de økonomisk-administrative fagområder.

Studentene

Studentene er viktige for alle utdanningsinstitusjoner. Kvaliteten på de ferdige kandidater er i høy grad avhengig av hvor intelligente og motiverte studentene er når de begynner på studiet. En bør videre tilpasse nivået på undervisningen etter de forutsetninger studentene har. Mange handelshøyskoler legger derfor stor vekt på å få rekruttert dyktige og motiverte studenter til studiet. I Europa legger f.eks. HEC i Paris mye arbeid ned i opptaksprøver som sikrer at det er de beste søkerne som blir akseptert.

Studentene ved de skandinaviske handelshøyskolene legger ofte mye arbeid ned i å skape et godt studentmiljø gjennom foreningsarbeid av både faglig og mer underholdsmessig art. Dette gir ofte praktisk erfaring som teller positivt ved senere jobbsøknader. For institusjonene er det grunn til å oppmuntre denne aktiviteten, som bidrar til trivsel og arbeidslyst for den enkelte student.

Den faglige stab

Rammene for en handelshøyskole er naturligvis viktig. Det er av stor betydning å ha velegnede bygninger, gode arbeidsbetingelser i form av auditorier, lesesalsplasser og teknisk utstyr. En motivert og effektiv administrasjon er også meget viktig.

Det er imidlertid kvaliteten på den faglige stab som mer enn noe annet bestem-

mer institusjonens kvalitet og renommé. En god faglig stab har naturligvis også en lang rekke positive konsekvenser, som f.eks. å trekke dyktige studenter til institusjonen. Det er derfor naturlig å behandle dette tema mer inngående. La meg imidlertid som advarsel til leseren gjøre oppmerksom på at innholdet her i stor grad er basert på egne tanker som ikke i tilstrekkelig grad har vært utsatt for konstruktiv kritikk og motforestillinger.

Jeg vil i det følgende skille mellom to former for kunnskap, men innrømmer at det ikke er noe klart skille mellom to kategoriene. For korthets skyld vil jeg referere til disse to formene som «teoretisk kunnskap» og «praktisk og institusjonell kunnskap». Teoretisk kunnskap innbefatter teorier og metoder knyttet til et eller annet fagområde. Teoretisk kunnskap er således relativt abstrakt. Praktisk og institusjonell kunnskap omfatter kunnskap om fakta, institusjonelle forhold, praksis i bedrifter, etc. En tilegner seg teoretiske kunnskaper gjennom forelesninger, studier av litteratur og eget arbeid med teori og metode. En tilegner seg også praktisk og institusjonell kunnskap gjennom forelesninger og studier, men i tillegg vil mye av kunnskapstilegnelse komme gjennom praktisk erfaring og arbeid med konkrete problemer.

Ut fra denne kategorisering kan en skille ut noen typer av medarbeidere (forskere og/eller lærere) ved en vitenskapelig institusjon. Den første kategorien omfatter dem som i hovedsak er interessert i teoretisk kunnskap og empirisk testing av teorien. De bruker en stor del av sin tid til å følge med i den faglige litteratur. Deres mål er i første rekke å bidra til teoriens

videre utvikling gjennom teoretiske eller empiriske arbeider publisert i anerkjente vitenskapelige tidsskrifter. Ikke desto mindre har en flere eksempler på at de aller fremste grunnforskerne har bidratt vesentlig til løsningen av fundamentale praktiske problemer. Den andre kategorien er medarbeidere som har, eller har hatt, gode teoretiske kunnskaper, men som også er interessert i å anvende denne kunnskapen på praktiske og konkrete problemstillinger. Den tredje kategori omfatter medarbeidere som har kunnskaper innen teori og metode, men som først og fremst har praktisk og institusjonell kunnskap. Endelig er det dessverre en fjerde gruppe medarbeidere som av forskjellige grunner ikke er særlig faglig aktive. Jeg vil ikke her si mer om denne gruppen enn at det er en viktig oppgave for institusjonen å oppmuntre og støtte disse medarbeiderne.

Et annet skille, som ikke minst er viktig for studentene, er det mellom gode og dårlige forelesere. Dette skillet kan gå på gode og dårlige pedagogiske evner. Det kan også være knyttet til den faglige kvaliteten. Til tross for at vi alle kjenner eksempler på gode forskere som er dårlige pedagoger og omvendt, er det etter min erfaring en klar positiv sammenheng mellom faglige kvalifikasjoner og evnen til å gi god undervisning. Ikke minst virker det motiverende for studentene når teorien anvendes til å kaste lys over aktuelle problemstillinger. Det bør derfor være et krav til enhver lærer ved en handelshøyskole at han eller hun kjenner nok til de praktiske aspekter innen sitt spesialiseringsområde til å kunne relatere teorien til praksis og til å kunne være til hjelp for praktikere. Det-

te er naturligvis også en styrke for forskningsarbeidet.

Etter min mening bør en handelshøyskole ha en passe blanding av personer fra kategoriene 1, 2 og 3 nevnt ovenfor. De fremste fordelene med dyktige grunnforskere er at de bidrar til ny viten, bidrar til institusjonens internasjonale renommé, tilfører de andre faglige medarbeidere faglige impulser, de gir ofte gode forelesninger og er uunnværlige når det gjelder utdannelsen av nye forskere. Medarbeiderne fra kategori 2 vil også ofte være dyktige grunnforskere. I tillegg vil de normalt gjøre en sterk innsats innen anvendt, næringsrettet forskning. De vil være nøkkelpersoner i etterutdanningen, fordi de kombinerer den teoretiske og praktiske kunnskap på en måte som er ideell for denne type undervisning. Medarbeidere i kategori 3 vil etter mitt syn også være av stor verdi for en handelshøyskole på grunn av at de ved sin praktiske erfaring ofte vil kunne fungere som et bindeledd mellom høyskolen og næringslivet. To forhold har forandret situasjonen vesentlig når det gjelder rekruttering til lærer- og forskerstillinger ved de skandinaviske handelshøyskolene. Den sterke ekspansjonen av lærerstaben har medført at gruppen av potensielle søkere er bredere sammensatt enn tidligere. Sagt enkelt er det i dag mer av et yrke og mindre av et kall. På den annen side har det skjedd en styrking av forskerutdannelsen ved de fleste handelshøyskoler. En moderne doktorgrad (av Ph.D-typen) er i dag ofte et minstekrav til ansettelse i fast stilling. Kravet om doktorgrad har utvilsomt ført til en nivåheving av den vitenskapelige kompetansen til de nyansatte. Dette krav kan imidlertid på

sikt medføre at en får for få medarbeidere med praksis fra næringslivet inn i staben. Vår erfaring fra NHH er at enkelte av disse «praktikerne» har betydd svær meget for miljøet ved høyskolen.

Som tidligere nevnt er det viktig å ha et belønningssystem ved en handelshøyskole som bidrar til at den vitenskapelig stab trives og blir så produktiv som mulig innen forskning, undervisning og kunnskapsformidling. Dessverre er ikke dette i dag fullt ut tilfelle. Ved bedømmelser av professorater legger en klart mest vekt på den vitenskapelige produksjonen til søkerne, noe jeg ikke er uenig i. Dette har imidlertid som konsekvens at mange medarbeidere med solid faglig innsikt og glimrende pedagogiske evner føler at de ikke har noen opprykksmuligheter uansett hvor hardt de arbeider. Det er mulig at opprettelse av en ny stillingskategori ville kunne dempe denne frustrasjonen og bidra til økt innsats av denne gruppen. (En mulig stillingskategori kunne være de norske høyskoledosenturene med litt andre kriterier for å oppnå kompetanse.)

På den annen side utsettes professorer som har vist seg som gode grunnforskere for et betydelig press bort fra fortsatt

grunnforskning. Dette skyldes delvis at slike personer er sterkt etterspurt til administrative verv, arbeid i bedømmelseskomiteer, deltagere i offentlige utvalg eller lignende. Dessuten vil nesten all annen aktivitet ut over pliktene enn grunnforskning gi ekstrainntekter. Dette kan gjelde arbeid i fritiden i form av skriving av lærebøker, konsulentoppdrag eller deltagelse i næringsrettet, anvendt forskning. Alt dette er nyttige aktiviteter, men de resulterer i en svekking av grunnforskningen. Dersom en mener at grunnforskningen bør vernes, kunne et tiltak her være å gi noe høyere lønn til de dyktigste grunnforskerne.

Summary

The first business schools in Scandinavia were established at the beginning of this century. From a relatively modest growth initially, the number of both institutions and students has now greatly increased. Therefore it could justifiably be said that the business schools have been a success. However, any institution must be willing to bring its position up for debate. The purpose of this article is to discuss strong and weak points of today's Scandinavian business schools, and to suggest improvements.